

A kilencedik művészet reneszánsza

A kilencedik művészet

Képregény? Rajzolt irodalom? Papírmozi? Bármelyik szókapcsolatot is választjuk, a kifejezés a hazánkban képregény néven ismert médium valamiféle köztes helyzetére utal. Ez a fajta besorolhatatlansága azonban természetes, hiszen a képregény önálló médium, az irodalom és a képzőművészet határvonalán egyensúlyozó, mégis független művészeti ág. Sajátos multimedialitása miatt egyikhez sem sorolhatjuk kizárólagosan, hiszen értékelésénél mind az irodalmi, mind a képzőművészeti szempontoknak helyet kell kapniuk. Nem véletlenül érdemelte ki a kilencedik művészet elnevezést.

Magyarországon sohasem volt egyértelmű a képregény megítélése. Máig élnek bizonyos előítéletek vele kapcsolatban. Sokan ma is alacsonyabb rendű (gyermek-, ponyva-) irodalomnak tekintik a képregényt. Egyrészt a benne megjelenő tartalmakról való hiányos ismeretek következtében (melyek részben az elmúlt fél évszázad torz magyar kiadványi struktúrájában gyökereznek), másrészt az elítélő államszocialista kultúrpolitika miatt, harmadrészt pedig azért, mert általában gyermekkorban olvasunk illusztrált könyveket (a képregény viszont koránt sem az), ezek a sztereotípiák máig szívósan élnek. Az alapvető probléma az, hogyha nem teszünk különbséget a tartalom és a médium között, és nem vesszük észre a médium egyedi vonásait. A képregény Will Eisner meghatározása szerint képsorokból álló művészet. Olyan művészet, amely független hordozójától (magazin, könyv, internetes felület, stb.), stílustól, műfajtól, ráadásul bármilyen tartalom kifejezhető a segítségével.¹ Bármennyire is triviális ez, hazánkban sokan nem így gondolják.

A képregény multimedialitása szembeszökő, hiszen állókép és írott szöveg kombinálásával hozza létre formanyelvét. Más multimédiás eszközöktől (televízió, film, internet) eltérően azonban egyetlen érzékszervünkre hat, hiszen a szöveget és a képet egyaránt

¹ Minderről bővebben magyarul Scott McCloud *A képregény felfedezése* című művében olvashatunk.

a szemünkkel érzékeljük. Képek narratív egymásutánosságával szöveg nélküli képregények is alkothatók. Ez utóbbiakat pantomim képregényeknek nevezzük.

A képregény egyik legfontosabb jellemzője, hogy nagyfokú olvasási szabadságot kínál. Befogadása ugyanis nemlineáris olvasást igényel, és emiatt nem feltétlenül olvasható könnyebben más szövegeknél. A képregények esetében megkülönböztetjük a nem-linearitás technológiailag meghatározott elemeit, valamint a nem-linearitást fokozó opcionálisan igénybe vehető eszközöket.

Először az előbbiekről ejtsünk néhány szót. A képregény panelekből (képkockákból) épül fel. A képregénypanelek nagyobb térbeli egységek alkotóelemei (képsor, oldal vagy oldalpár, stb.). Az olvasás során állandóan szembesülünk azzal a helyzettel, hogy kénytelenek vagyunk végigpillantani ezen a nagyobb egységen, például azért, hogy megállapítsuk a helyes olvasási irányt – amennyiben az adott képregény esetében beszélhetünk ilyenről. Ilyenkor akaratlanul is megtudunk új részleteket a történetből. Egy adott panel olvasásakor periférikusan észleljük a többi képkockát, így a jelen összefolyik a múlttal és a jövővel. Az olvasás élménye a nem-lineáris olvasásé, hiszen még a lineáris cselekményt sem lineárisan ismeri meg az olvasó. A statikus elemek térbeli elhelyezkedése emellett az olvasót állandóan választások elé állítja. Így az olvasóé a döntés, hogy a panel mely elemét tekinti meg előbb: a képet vagy a hozzá tartozó szöveget, illetve a kép mely részletét, hiszen a(z álló) kép befogadását, szemben a szövegével, eleve nem kötik a linearitás béklyói. A fentiek mellett azonban kifinomult eszköztár áll például rendelkezésére a különböző szintű mellérendelésekhez: egymásnak mellérendelt panelek, egy panelen belül egymással párhuzamosan zajló események, montázsok, stb..

A választási lehetőségek a képregény olvasásakor oldalról oldalra, panelről panelre ismétlődnek, ami miatt az olvasóknak folyamatosan olyan döntéseket kell hozniuk, amilyenekkel a lineáris szövegek esetében nem szembesülnek. Részben a nem-linearitás egyik következménye az is, hogy nincs előírva a képregények esetében a befogadás ideje sem (heterokronitás).

Céлом ezúttal nem a képregény, mint médium egyedi vonásainak bemutatása, de talán az eddig leírtakból is kitűnik, hogy a képregénnyel kapcsolatos hazai sztereotípiák revideálásra szorulnak. Enélkül az elmúlt években újra fellendülő magyarországi képregénykiadás sem érhet el tartós sikereket. A képregény még távol áll attól, hogy hasonló helyet foglalhasson el a hazai popkultúrában, mint Amerikában, Nyugat-Európában vagy Japánban.

Reneszánsz

A hazai képregényes élet radikális átalakuláson megy át, amelynek fontos eleme az, hogy a képregénykiadók, a fesztiválok és a kiállítások megszorodása révén megindult az intézményesülés útján. Újdonság, hogy a közös érdekképviseletnek köszönhetően (Magyar Képregénykiadók Szövetsége) egyes képregények megjelennek a könyvesboltok polcain is. A kiadványok növekvő száma, tematikájuk kiszélesedése, a kiadók internetes jelenléte, valamint a könyvespolcok meghódítása azt eredményezte, hogy a papíralapú képregények olvasótábora ismét növekedni kezdett. Nem véletlenül használtam tehát a reneszánsz kifejezést. De valóban beszélhetünk-e újjászületésről? A kérdésre a válasz, bár a fentiek tükrében egyértelműnek tűnik, valójában nem az. Külön kell választanunk ugyanis a hazai adaptációs képregények újrakiadását, a külföldi képregények magyar kiadásait és a kortárs magyar képregényalkotók munkáit.

A hazai adaptációs képregény az államszocialista idők domináns képregényváltozata volt. Adaptációk különböző irodalmi művekből (ennek köszönhető a képregényre akasztott „lebutított irodalom” címke), valamint filmekből készültek. Sokáig egyeduralkodónak számított ez a stílus, hiszen az akkori kultúrpolitika ezzel kontroll alatt tarthatta a képregényekben megjelenő tartalmakat. A tartalmi korlátok ellenére mégis széles megjelenési lehetőséget biztosítottak számára: előbb a sajtó lapjain, később (a nyolcvanas években) önálló füzetekben is. Az adaptációs képregény sohasem tűnt el teljesen, hiszen máig megjelennek ilyen jellegű munkák a rejtélyűsággok és különböző magazinok oldalain. Az elmúlt évek fejleményei két újdonságot hoztak ezen a területen. Mindkettő a régi képregények újrakiadásához kapcsolódik. Az egyik kezdeményezés a Korcsmáros Pál hagyatékát kezelő Képes Kiadóhoz köthető. A kiadó az alkotó műveit nagyközönség számára hozza forgalomba. Többféle formátumban jelenteti meg e képregényeket: egyes darabokat az eredetihez hűen (Az irodalom klasszikusai képregényben sorozat), másokat felújítva és új részletekkel kibővítve ad ki (ilyen a Rejtő-sorozat). A másik új fejlemény a korlátozott példányszámú gyűjtői kiadványok megszorodása, melyek többnyire csak fesztiválokon szerezhetők be (Fekete-Fehér Képregénymúzeum, Sebők Imre életműsorozat, stb.). Mindez azonban csak igen nagyvonalúan tekinthető újjászületésnek.

A külföldi képregények hazai kiadása esetében azonban nem túlzás reneszánszról beszélni, bár ez esetben is jelentős változások történtek a nyolcvanas-kilencvenes évek képregénydömpingjéhez képest. A hírlapárusoknál kapható kiadványok száma az elmúlt években alig nőtt, és még messze elmarad a kilencvenes évek első felének kínálatától (sőt több új kiadványnak nem is sikerült tartósan fennmaradnia), de a könyvesboltok választéka igen széles ezen a területen. Ez nem csupán tematikai sokszínűséget takar. A populáris (például Batman) és a rétegiadványok (ilyen a Maus című holokauszt-képregény vagy az Art Comix kiadványok), a képregény különböző kulturális változatai (az amerikai comics, a francia-belga bande dessinée, az olasz fumetti vagy a különböző

manga-kötetek) és az ezek között hidat képező, különlegességeket bemutató képregényantológiák (Fekete-Fehér, Papírmozi) egyaránt megtalálhatók a boltok polcain. Igazán friss jelenség ezen a területen a manga feltűnése. Utóbbi esetében többnyire még csak a piac szondázása folyik (még ha ezt olyan nagyszabású vállalkozásként tüntetik is fel, mint az Athenaeum a maga Mangattack-sorozatát), és az előjelek biztatónak tűnnek.

A nem adaptációs magyar képregény rövid múltra tekint vissza. A rendszerváltás előtt kevés szerzői képregény jelent meg, és azóta sem ért el nagyobb (és tartós) népszerűséget egyetlen hazai képregényfigura sem. Az alkotók megjelenési lehetőségei korlátozottak. A magyar képregény még nehezen szabadul a különböző sajtókiadványok lapjairól, szélesebb közönséghez csak ezek, valamint a képregényantológiák oldalain juthat el – esetleg az interneten. A legtöbb magyar alkotó önálló munkája viszonylag kis példányszámú szerzői kiadás. Bár jelennek meg érdekes és figyelemre méltó kortárs képregények (a Magyar Képregény Akadémia Pinkhell című lapja, Pilcz Roland Kalyber Joe-ja, Ábrai Barnabás Sushi Strip-je, Tebeli Szabolcs Bürokraták című sorozata az ingyenes Roham magazinban, stb.), ezek többnyire csak szűk közönséget érnek el. A hazai szerzői képregények esetében tehát nem beszélhetünk újjászületésről, hiszen (hosszú vajúdas után) a képregény, mint önkifejezési forma még csak most születik meg Magyarországon – ráadásul ez egyelőre csendes szülés. Amit ebből a nagyközönség érzékel, az sajnos nem sokkal több, mint az alkalmazott reklámgrafika (lásd: Unicum-reklámok).

A kiadványok mellett a képregény növekvő médiajelenléte is figyelmet érdemel. A képregényes életben végbement fordulat a sajtóban megjelenő képregényekkel kapcsolatos írások számában (és jellegében) is változást indukált. Az elmúlt években egyre több hazai lap közöl visszatérő jelleggel képregényekről szóló írásokat. Ezen a téren két jelenséget különíthetünk el egymástól. Az egyik a napilapokban, hetilapokban, folyóiratokban megjelenő képregényes cikkek megszaporodása. Ezek ma már többnyire mentesek a szokásos sztereotípiáktól. A másik a szűkebb közönségnek szánt írások megjelenése. Ide sorolhatjuk a két képregénnyel foglalkozó tematikus kiadványt (Panel, Buborékhámozó), amelyek írásaikkal speciálisan a képregényolvasókat célozzák meg, vagy a mangára is nagy figyelmet fordító Animestars és Mondo magazinokat. Ezek mellett a Mozinet magazin közöl rendszeresen képregénykritikákat Varró Attila tollából, melyek nemrég Kult-comics címen önálló kötetbe gyűjtve is napvilágot láttak.²

A különböző típusú képregények jelentetésében mutakozó aránytalanságok ellenére tehát nyugodtan beszélhetünk reneszánszról, hiszen a magyar képregényes életet a kultúraszerveződések igen magas foka jellemzi. Ebben nagy szerepet játszik a kiadói oldal mellett a képregényes szubkultúra többi szereplője is. Az elmúlt alig több mint két évben szinte a semmiből épült ki ez a széles kiadványi struktúrával rendelkező, akár már specifikus ízlés kiszolgálására is képes képregénypiac, ezért bátran állítható, hogy a képregényes szcéná jelenleg az egyik legaktívabb kulturális szerveződés Magyarországon.

Dunai Tamás

Irodalom

Aarseth, Espen J. (2004): Nem-linearitás és irodalomelmélet. Helikon Irodalomtudományi Szemle, 3. szám.

Dunai Tamás (2007): Képregény Magyarországon. Médiakutató, 1. szám.

Kertész Sándor (1991): Szuperhősök Magyarországon. Akvarell Bt.

Maksa Gyula (2006): A „képregény” vagy „rajzolt irodalom” médiuma és a magyar kultúra. Alföld, 12. szám.

McCloud, Scott (2007): A képregény felfedezése. Nyitott Könyvműhely.

Nyíri Kristóf (é. n.): A multimedialitás ismeretfelfedezője. <http://www.phil-inst.hu/uniworld/kkk/mm/mm.htm> (2006.09.12.)

Sivak, Allison (2003): Across Time and Space: Reading Comics. <http://www.slis.ualberta.ca/cap03/allison/comicsmain.htm> (2006.03.10.)

² Ezek a változások nem csupán a nyomtatott sajtóban mentek végbe. A fenti kettősség jól megfigyelhető a világhálón is: az egyre több internetes sajtóban megjelenő cikk mellett a képregénnyel foglalkozó tematikus honlapok száma is egyre bővül.